

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ. КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

Головкін Богдан Миколайович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінології
та кримінально-виконавчого права,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: golovkin@ukr.net
ORCID 0000-0002-0333-9806

doi: 10.21564/2414–990x.139.115105
УДК 343.98

ТІНЬОВА ЗОВНІШНЯ ТОРГІВЛЯ І КОРУПЦІЯ НА МИТНИЦЯХ

Розкрито кримінологічну природу корупції у сфері митних правовідносин і доведено її зв'язок з тіньовою зовнішньою торгівлею. Запропоновано стратегію зниження рентабельності тіньової зовнішньої торгівлі і перекриття каналів контрабанди державами, що мають спільний кордон як магістральний напрям запобігання корупції на митницях.

Ключові слова: зовнішня торгівля; тіньова економіка; контрабанда; митне шахрайство; корупція; митні адміністрації.

Головкин Б. Н., доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой криминологии и уголовно-исполнительного права, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, Украина, г. Харьков.
e-mail: golovkin_@ukr.net ; ORCID 0000-0002-0333-9806

Теневая внешняя торговля и коррупция на таможене

Раскрыто криминологическую природу коррупции в сфере таможенных правоотношений и доказано ее связь с теневой внешней торговлей. Предложено стратегию снижения рентабельности теневой внешней торговли и перекрытия каналов контрабанды государствами, которые имеют общую границу как магистральное направление предотвращения коррупции на таможенных.

Ключевые слова: внешняя торговля; теневая экономика; контрабанда; таможенное мошенничество; коррупция; таможенные администрации.

Вступ і постановка проблеми. За роки незалежності Україна сформувалася як країна з експортоорієнтованою й імпортозалежною економікою, що обумовлює стратегічне значення зовнішньої торгівлі для управління державними фінансами і внутрішнім ринком товарів та послуг. Зовнішня торгівля одночасно виступає джерелом одержання прибутків суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності і наповнення Державного бюджету України. За законами економіки, розмір доходів від зовнішньоекономічних операцій залежить від ліквідності товарів, обсягів продаж, ринкових цін, а також вартості трансакційних витрат ресурсів і часу, пов'язаних з переміщенням товарів й капіталу через митний кордон України. Водночас на рентабельність і прибутковість зовнішньої торгівлі визначальний вплив здійснює податкова та митна політика держави. Використовуючи важелі митного регулювання, митного контролю, агресивного адміністрування митних платежів, уповноважені органи державної влади «в ручному режимі» намагаються управляти зовнішньоекономічною діяльністю, визначати рівень її прибутковості, впливати на трансферне ціноутворення, привласнювати частину доходів. У відповідь суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності обходять тарифні і бюрократичні перешкоди на шляху до вільного обігу високоліквідних товарів і капіталу, вдаються до ухилення/оптимізації оподаткування з використанням легальних або напівлегальних схем. Як наслідок, маємо конфлікт прихованих комерційних інтересів влади, великого бізнесу і криміналу, що породжує боротьбу за панівне становище, розподіл та перерозподіл доходів. Звісно, це негативно позначається на стані законності у сфері зовнішньої торгівлі, криміналізує відносини митниці і бізнесу, стимулює корупційні практики. У нинішньому стані зовнішня торгівля становить собою дуже корпоратизований і надприбутковий сектор економіки, в якому зосереджено легальний та нелегальний товарообіг і фінансові ресурси, створено тіньову зайнятість населення. Тут монопольне становище займають наближені до влади фінансово-промислові групи й афільовані до них структури. Саме вони здійснюють основний обсяг зовнішньоторговельних операцій, у тому числі контролюють незаконний обіг товарів, одержують надприбутки від митного шахрайства й контрабанди. Десятки тисяч інших осіб, легально і нелегально зайнятих у переміщенні товарів через митний кордон України, реалізують «сірі» і «чорні» схеми великого бізнесу, забезпечують безперервний рух товарів та капіталу на внутрішній і міжнародний ринки. Звідси випливає, що системна корупція на митницях породжена тіньовою зовнішньою торгівлею та неврахованими обіговими коштами. За даними Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА) обсяг «тіньової» економіки в Україні становить 1,1 трлн грн або 45,1 % від внутрішнього валового продукту [1]. Підрахунки Федерації роботодавців України свідчать, що при розмитненні товарів тільки 50 % платежів надходить до держбюджету, решту складає корупційна складова, розмір якої становить 40 млрд грн на рік. Значна частина великих компаній переміщують не задекларовані товари через державний кордон і не сплачують податків [2]. Між тим суспільству нав'язується думка про суто бюрократичний характер

корупції у митній сфері, неефективне адміністрування і професійну недобро-чесність митників. Про обслуговування тіншової зовнішньої торгівлі і збирання корупційної ренти з нелегального товарообігу та фінансових потоків питання не порушується взагалі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згідно з висновками Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) глобальною загрозою світовому порядку є поширення тіншової економіки, пов'язаної з незаконною торгівлею, організованою злочинністю та корупцією. За оцінками ВЕФ, обсяги нелегальної торгівлі становлять 7–10 % світових торговельних потоків або близько 1,3 трлн дол. США на рік. Тіншова торгівля тягне за собою тіншову зайнятість населення і тінізацію фінансових потоків [3, с. 3–4]. Великий обсяг тіншової зовнішньої торгівлі в Україні негативно позначається на рейтингах нашої держави з міжнародної торгівлі. Так, за показником «Торгівля через кордони» (2017 р.) Україна посідає 115 місце серед 189 країн-учасниць; за індексом «Глобальної конкурентоспроможності» (2016–2017 рр.) – 104 місце з 138; за показником «Залучення країн світу в міжнародну торгівлю» (2016 р.) – 95 місце з 136; у категорії «Ефективність логістики» 116 позицію серед 160 країн-учасниць [4, с. 7].

Значна частка зовнішньоторговельних операцій в Україні продовжує здійснюватися через зарубіжні посередницькі структури з метою виведення прибутків з-під оподаткування через офшорні юрисдикції [5, с. 7]. За даними Національного банку України, переважна більшість великих компаній здійснюють експорт через власних трейдерів або мають холдингові компанії, зареєстровані у низькоподаткових юрисдикціях, які формально не є офшорами (Австрія, Люксембург, Нідерланди, Швейцарія). У 2015 р. ТОП-50 компаній-експортерів проводили понад 80% зовнішньоторговельних операцій через зарубіжні посередницькі структури, зокрема у сільському господарстві (на 4,2 млрд дол. США), металургії (6,6 млрд дол. США), гірничій галузі (2,6 млрд дол. США). Загалом сума операцій склала 14,4 млрд дол. США або 40,7% від загального обсягу експорту за 2015 р., що вимірюється 35,4 млрд дол. США [6]. Та й узагалі, три ключові юрисдикції (Гонконг, Кіпр, Панама) акумулюють 54 % коштів, які надходять від офшорних країн за операціями з експорту і виступають реципієнтами 85 % коштів, сплачених резидентами України за імпорнтними операціями [7].

Не менш показові розрахунки обсягів тіншової зовнішньої торгівлі зроблені фахівцями методом «дзеркальної статистики». Зіставлення задекларованих та фактичних обсягів товарного імпорту в Україну (2008–2012 рр.), дозволили встановити розбіжності у майже 25 % або 19 млрд дол. США [8, с. 124–125].

Наведене дає підстави робити припущення про безпосередню участь у тіншових і корупційних схемах проведення експортно-імпорнтних операцій посадових осіб митниць та інших правоохоронних органів. Незважаючи на неодноразові обговорення це питання залишається малодослідженим у кримінології.

Мета статті – розкрити кримінологічну природу корупції у сфері митних правовідносин і довести її зв'язок з тіншовою зовнішньою торгівлею.

Виклад основного матеріалу. Україна межує з сімома державами, з яких чотири є членами Європейського Союзу: Республіка Польща, Словацька Республіка, Угорська Республіка, Румунія, а також з трьома пострадянськими державами: Республіка Молдова, Російська Федерація, Республіка Білорусь. Загальна протяжність Державного кордону України становить 6992, 982 км, із них на сухопутну ділянку припадає 5637,982 км, довжина морської ділянки становить 1355 км [9]. Митний контроль за рухом товарів і послуг здійснюється на 27 регіональних і спеціальних митницях Державної фіскальної служби України (ДФС), 149 митних постах і в 196 пунктах пропуску через Державний кордон України. Штатна чисельність посадових осіб митної служби налічує майже 10 тис. осіб [10]. Від діяльності митної служби суттєво залежить наповнення Державного бюджету України. Так, за підсумками 2016 р. до державної скарбниці було перераховано 236,8 млрд грн або 36,4% від усіх податкових надходжень [4, с. 10]. Іншими словами, Україна належить до країн, що наповнює державний бюджет із податків зібраних на державному кордоні. У цивілізованому світі такі країни вважаються бідними, з нерозвинутою економікою і нестійкою фінансовою системою. Як правило, для них характерні сировинний характер виробництва, великі кредитні запозичення, стрімке падіння ВВП і високі темпи інфляції, погана інтегрованість національної економіки у світові господарські зв'язки, хронічний дефіцит бюджету, а також державне втручання в господарську діяльність й агресивна фіскальна політика. Усі ці індикатори наявні в Україні.

На жаль, вигідне географічне розташування України не завжди використовуються на користь розвитку вільної торгівлі між державами-партнерами по Світовій організації торгівлі та збільшення національного багатства. За такої протяжності митного кордону і постійних загроз з боку недружньо налаштованих до України країн об'єктивно складно забезпечити економічний захист Державного кордону України від незаконної зовнішньоторговельної діяльності, корупційних схем, злочинних проявів та інших загроз глобального характеру. Новітня європейська політика у сфері торгівельно-економічного співробітництва та митної справи заснована на принципі паритету між вільною торгівлею і ризикоорієнтованим митним контролем за дотриманням норм міжнародного митного законодавства та стандартів митної безпеки. В основу цієї політики покладено прогресивну ідею спрощення митних процедур для добросовісних суб'єктів господарювання і протидію правопорушенням у митній сфері та боротьбу з корупцією в національних митних адміністраціях. Розширення зони вільної торгівлі на митну територію України сприяє збільшенню доходів суб'єктів ЗЕД, надходжень до Державного бюджету України, скороченню витрат з проходження митних процедур, а також поступовому зменшенню розмірів сплачених податків та митних платежів. Зворотнім боком упровадження вільної торгівлі є надмірна ліберизація митних тарифів і спрощення митних формальностей, технологічна неспроможність національної митної системи надійно захистити економічні інтереси держави, забезпечити безпеку ланцюга постачання товарів через митний кордон України. Як наслідок, уже зараз маємо

збільшення обсягів незаконно переміщених на митну територію України та за її межі товарів, транспортних засобів, іноземної валюти, контрафактної продукції, предметів контрабанди, а також різке зростання рівня митного шахрайства та розмаху корупції у митній справі.

Згідно з Міжнародною конвенцією про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства, до якої приєдналася Україна, термін «митне законодавство» означає всі установчі та регулюючі положення, що застосовуються або контролюються митними адміністраціями у зв'язку з імпортом, експортом або транзитом товарів, а термін «порушення митного законодавства» означає будь-яке порушення або спробу порушення митного законодавства [11]. Відповідно до Конвенції вирізняються два види порушень митного законодавства, а саме митне шахрайство і контрабанда. Митне шахрайство розуміється як порушення митного законодавства, за допомогою якого особа вводить митні органи в оману і таким чином уникає, повністю або частково, сплати імпорتنих або експортних мит та податків, чи виконання заборон і обмежень, установлених митним законодавством, або отримує будь-яку вигоду в порушення митного законодавства. У цьому ж документі термін «контрабанда» означає митне шахрайство, що полягає у переміщенні товарів через митний кордон у будь-який прихований спосіб [11]. Подібне тлумачення не узгоджується з формулюванням чинного кримінального закону, оскільки так звана товарна контрабанда декриміналізована, а «митне шахрайство» як склад злочину взагалі не передбачено. Між тим, в об'єктивній реальності вказані види незаконної практики безумовно існують і заподіюють багатомільярдну шкоду національній економіці. Однак законодавець поки що жодним чином не реагує на реальні кримінальні загрози. Складається враження про взаємну зацікавленість держави та бізнес-середовища в існуванні тіньової зовнішньої торгівлі, прихованих обігових коштів і доходів. Опосередковано про це свідчить непереконливе офіційне трактування корупції у митній сфері, спроба звести проблему до бюрократизму і непрозорої роботи митниць. Насправді мають місце договірні корупційні відносини з приводу зниження вартості трансакційних витрат суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності в обмін на незаконну винагороду для посадових осіб митниць [12, с. 285–286]. Про договірний характер корупційних відносин мало хто говорить, бо це зачіпає службові інтереси і підриває авторитет не тільки митної служби, але й інших органів державного контролю на кордоні, правоохоронних органів, окремих лобістів в уряді, парламенті, створює великий суспільний резонанс.

При з'ясуванні правової природи корупції у сфері зовнішньої торгівлі слід виходити з того, що митне законодавство регламентує права і обов'язки обох сторін митних правовідносин, які взаємодіють з приводу переміщення товарів і транспортних засобів через митний кордон України. Звідси, корупція в митній сфері виражається в порушенні митного законодавства обома сторонами митних правовідносин. Особи, які переміщують товари, предмети і транспортні засоби через митний кордон України, порушують нормативно встановлений порядок та

умови такого переміщення, а посадові особи митних органів не виконують належним чином службові обов'язки або виходять за межі службових повноважень при здійсненні митних формальностей та застосуванні заходів державного примусу. Взаємне порушення митного законодавства України уповноваженими суб'єктами державного контролю та суб'єктами господарювання в корисливих цілях і становить зміст корупції у митній сфері. За великим рахунком, це відносини підкупу-продажності, пов'язані з порушенням митного законодавства з метою незаконного збагачення. Водночас передумовами такої корупції є тіньова зовнішня торгівля і надзвичайний дефіцит кваліфікованих кадрів у митній службі.

Спроба осмислення суті проблеми дає підстави стверджувати, що корупційні ризики в роботі митниць закладені в недосконалому митному законодавстві, високих тарифних ставках мита і податків, дискретних повноваженнях митних інспекторів, режимному характері здійснення митних формальностей у зоні митного контролю, низькому рівні їх автоматизації і фізичних контактах декларантів з митниками. І, звісно ж, головним завданням митного інспектора залишається виконання планових показників митних зборів. Інакше і бути не може, бо фіскальна функція – імператив роботи митниць і основний показник оцінювання ефективності їхньої роботи. За такої політики велика мета виправдовує будь-які засоби і, у першу чергу, фіскальний тиск та бюрократичні перешкоди. У цьому сенсі перевіреними методами вважаються: завищення митної вартості товару і необґрунтоване нарахування гранично високих сум митних платежів, затягування часу, затребування додаткових документів на підтвердження якості, країни походження, ціни товару, створення інших штучних проблем. Технологія стимулювання хабарництва відпрацьована роками і митні інспектори в цьому плані дуже кмітливі і винахідливі. Однак найбільше радіють митники незаконному переміщенню товарів і валюти, а також контрабанді, бо в цьому разі частина неправомірної вигоди коливатиметься від 30 до 50 % від вартості товару. А як відомо, митною службою контролюються усі переміщення товарів, предметів, транспорту в пунктах пропуску через державний кордон України, включаючи незаконне переміщення вказаних об'єктів, а також предметів контрабанди. Позаяк рух не задекларованих товарів, обіг контрабанди та контрафакту на митну територію України та за її межі і становить основне джерело корупційних доходів посадових осіб митниць, а також інших державних органів, що з ними взаємодіють. Про орієнтовані обсяги і вартість незаконного переміщення товарів і транспортних засобів на митну територію України йшлося вище.

Отже, проблема корупції у митній справі похідна від тіньової зовнішньої торгівлі і тіньової економіки в цілому, а також транснаціональної і транскордонної злочинної діяльності організованих злочинних груп. У митній справі основним видом корупції виступає хабарництво і зловживання впливом, пов'язані зі сприянням незаконній та злочинній діяльності у зовнішньоекономічній сфері. Суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності зменшують витрати і одержують наддоходи через митне шахрайство або контрабанду. Без корупційного прикриття така діяльність неможлива. На незаконному переміщенні товарів

і транспортних засобів, контрабанди і контрафакту через митний кордон побудовано злочинний корупційний бізнес усіх органів і служб, що здійснюють різні види державного контролю та правоохоронну діяльність у митній сфері. У результаті таємних корупційних змов з недоброчесними митниками суб'єкти ЗЕД одержують незаконні преференції і податкові пільги, звільняються від сплати митних платежів, тим самим знижують трансакційні витрати, здешевлюють собівартість товарів, в разі збільшують доходи, а посадові особи митниць незаконно збагачуються на постійній основі. Дійшло до того, що суб'єкти ЗЕД шукають найбільш вигідну корупційну пропозицію на розмитнення товару на різних регіональних митницях. По суті, має місце конкурентна корупція і ринок корупційних послуг із фіксованими тарифними ставками хабарів, «цінковою пропозицією» від підприємців, шкалою вартості корупційних послуг.

На наш погляд, проблема корупції в митній справі інтегрована в систему державного управління фінансами і зовнішньою торгівлею, економічного захисту державного кордону та національної економіки в цілому. Відверто кажучи, державна монополія на управління легальними й нелегальними товаропотоками і фінансами, їх розподіл та перерозподіл створюють корупційне середовище у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У ньому функціонує системна корупція, виражена в негласних нормах і правилах поведінки, технологіях незаконного збагачення усіх суб'єктів митних відносин. Немає сумнівів, що управлінський та інспекторський склад митної служби одночасно працює не тільки на валові збори митних платежів до Державного бюджету України, але й на виконання «плану з корупційних зборів» від незаконної діяльності та контрабанди, що періодично передаються керівній ланці. У таких умовах неможливо працювати чесно, бо це невигідно і навіть небезпечно з точки зору кар'єрних перспектив. З наведеного робимо висновок, що *корупція в митній справі – це заснована на неформальних нормах система взаємовигідних відносин суб'єктів та учасників митного процесу, поєднаних з порушенням митних правил і порядку здійснення митних процедур*. Ніщо так не упорядковує відносини між людьми, як система неформальних правил поведінки і санкцій за їх порушення. Особливо коли йдеться про заборонену законом діяльність, що найміцніше пов'язує людей, спільно зацікавлених одержати неправомірну вигоду й уникнути покарання. Стає очевидним: корупцію в митній справі породжує високий попит на корупційні послуги з боку бізнес-середовища та надмірна пропозиція і готовність зловживати службовим становищем митною адміністрацією. Через це корупцію в митній справі не можна зводити лише до системних недоліків у роботі митниць та управління митною службою. Її сутність криється в іншому: у взаємовигідних корупційних відносинах між обома сторонами митного процесу. Отож, економічне зростання і сталий розвиток України значною мірою залежить від інституційної спроможності митної служби у співпраці з органами охорони правопорядку адекватно реагувати на сучасні кримінальні виклики і корупційні ризики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Нині, як ніколи, важливо впроваджувати міжнародні стандарти митної діяльності і безпеки,

бо самотужки проблему тіньової міжнародної торгівлі і корупції не подолати. Всесвітня митна організація впроваджує систему забезпечення ланцюга постачання товарів та сприяння законній зовнішній торгівлі при одночасному захисті міжнародного торговельного простору від тіньового обігу товарів та заборонених предметів, протидії шахрайству і корупції у сфері митного оцінювання. До цієї ініціативи має долучитися й Україна.

Оцінювати стан корупції в митній сфері можна різними методами, як прямими, так і непрямими [13, с. 9]. Прямі методи включають сприйняття і досвід корупції, аналіз показників статистичної звітності про рівень зареєстрованих корупційних правопорушень і злочинів, ступінь довіри до митних органів. Непрямі методи вимірювання рівня корупції в митній сфері охоплюють рейтингові показники оцінювання національної економіки та легкості ведення бізнесу міжнародними організаціями, інвестиційний клімат, розміри тіньової економіки та суми недорахованих податків і митних платежів до Державного бюджету України. Зазначені показники частково наводилися вище.

Сприйняття суспільством корупції в митній сфері періодично оцінюється за результатами соціологічних опитувань. Так, за даними загальнонаціонального соціологічного опитування, митна діяльність займає п'яте місце в рейтингу найбільш корумпованих сфер суспільного життя. У цьому переконані 53 % респондентів (2015 р.) [14, с. 33–34]. Вивчення досвіду зіткнення з корупцією суб'єктів ЗЕД підтверджує зазначену негативну тенденцію. Зокрема, Міжнародними порівняльними дослідженнями у 2007 і 2009 рр. зафіксовано зростання показників особистого досвіду корупції при проходженні митних процедур з 36 до 43 % відповідно [15, с. 33–34]. Певне покращення ситуації спостерігається у 2016 р. За результатами опитування, понад 1044 суб'єктів ЗЕД, 26 % респондентів стикалися з корупцією і хабарництвом у відносинах з посадовими особами митниць [16, с. 30]. Наявне зменшення показників корупційного досвіду може свідчити як про зменшення обсягів зовнішньої торгівлі у 2016 р. (легальної і нелегальної), так і про певний ефект відомих антикорупційних ініціатив Уряду у митній сфері.

Аналіз статистичних матеріалів Державної фіскальної служби «Про стан корупції в митній сфері» демонструє погіршення криміногенної ситуації. Упродовж 2016 р. за матеріалами підрозділів внутрішньої безпеки ДФС розпочато 189 кримінальних проваджень стосовно працівників митних органів. У ході їх розслідування оголошено 67 повідомлень про підозру про вчинення злочинів у сфері службової діяльності, що у 2,8 раза більше, ніж у 2015 р. [24]. До суду з обвинувальним актом направлено 39 кримінальних проваджень, що у 3,5 раза більше ніж у 2015 р. [11]. Рівень корупції в митній сфері майже в 2 рази вищий за податкову сферу. У структурі зареєстрованих корупційних злочинів переважає зловживання владою або службовим становищем (48 %) та одержання неправомірної вигоди (14 %) [17].

Найбільш прибутковими є корупційні схеми, пов'язані з незаконним ввезенням/вивезенням трьох груп високоліквідних товарів: тютюнових виробів, контрафактної ІТ-продукції, нафтопродуктів, автомобілів з іноземною реєстрацією. На

окреме дослідження заслуговують незаконне переміщення через митний кордон бурштину і деревини, махінації з експортом зерна та інших високоліквідних товарів. Далі наведемо лише окремі показові приклади, за якими убачаються загальні масштаби тіншового обігу товарів через митний кордон України та розмах корупції у сфері зовнішньої торгівлі.

У щорічному міжнародному звіті про обсяги ринку нелегальних тютюнових виробів в країнах Європейського Союзу зазначається, що у 2016 р. Україна вийшла на перше місце серед країн, які постачають контрабандні цигарки до країн ЄС. Протягом 2015–2016 рр. контрабанда українських цигарок в ЄС зросла більше ніж у 10 разів і сягнула 5,8 млрд штук [18]. За оцінками експертів, частка нелегального ринку тютюнових виробів в Європі складає 15 %, річний обіг 360–450 млн дол. США, рентабельність сягає 300 % [19].

Україна посідає друге місце після Китаю в списку 37 країн світу за торгівлею контрафактною продукцією у сфері інформаційно-телекомунікаційних технологій. Згідно з даними дослідження міжнародної компанії GfK, частка контрабанди на українському ринку плоскопанельних телевізорів становить 9–10 %, холодильників і пральних машин – 10–15 %, пилюсоків – 16–18 %, телефонів, смартфонів і ноутбуків – 15–20 %, планшетів – 20 %, фотокамер – 20–25 %, при цьому ставка неправомірної вигоди митникам з кожної одиниці товару становить 5 євро [20].

Ознаки корупції убачаються при імпорті нафтопродуктів і особливо палива. Зокрема, близько 30 % вітчизняного ринку нафтопродуктів перебуває в тіні. За даними офіційних джерел, у 2016 р. втрати бюджету від нелегального обігу нафтопродуктів склали 1,2 млрд грн. Значна частина палива завозиться з Білорусії, а також з Польщі і Литви через морські порти [21].

Не краща ситуація у сфері оптової і роздрібною торгівлі. Власники оптових і роздрібних торговельних мереж використовують корупційні схеми залучення фізичних осіб для переміщення через митний кордон України товарів в межах дозволених норм без декларування і сплати митних платежів, у тому числі з використанням міжнародної системи повернення податку на додану вартість «TAX FREE». За інформацією лише однієї країни – члена Європейського Союзу, з якою Україна має спільний кордон (Республіка Польща) упродовж 2013–2017 рр. за документами «TAX FREE» без сплати ПДВ і митних зборів в Україну ввезено товарів на суму 3,5 млрд євро [22].

Набирає обертів корупційна схема митного шахрайства щодо ввезенням транспортних засобів нібито для комерційного призначення з іноземною реєстрацією в режимі «тимчасове ввезення» і «транзит» із застосуванням умовного повного звільнення від оподаткування митними платежами, а насправді для особистого користування. Упродовж 2015–2017 рр. на митну територію України ввезено 1,7 млн автомобілів, із них з порушенням термінів тимчасового ввезення 148,1 тис. одиниць, з порушенням термінів транзиту 42,4 тис. [23].

Окрім зазначеного, на міжнародному «чорному ринку» Україна спеціалізується на незаконних поставках цінних сировинних ресурсів: бурштину, цінних

і рідкісних порід деревини, брухту чорних і кольорових металів. Так, за найскромнішими підрахунками експертів, незаконний видобуток бурштину сягає від 120 до 300 тонн на рік, на загальну суму 300 млн дол. США [24].

Незважаючи на мораторій, через тіньовий обіг деревини державна скарбниця за рік втрачає понад 40 млн дол. США. Корупційна складова при експорті деревини прослідковується у таких індикаторах, як: закритість і викривлення інформації про експорт деревини державними підприємствами; погоджена переорієнтація державних лісових підприємств на поставку деревини на ринки, лояльні до корупції (Китай, Румунія і Туреччина); організація торгівлі через посередників і компанії, зареєстровані в офшорних зонах та інших країнах з м'якою системою оподаткування; свідоме заниження цін на експортовану продукцію з метою незаконного збагачення [25].

Резюмуючи, робимо такі **висновки**. Корупція на митницях ґрунтується на забезпеченні тіньової зовнішньої торгівлі та прикритті економічної злочинності транснаціонального чи транскордонного масштабу. Вона полягає в порушенні митного законодавства обома сторонами митних правовідносин заради незаконного збагачення. У корупційних практиках беруть участь усі органи і служби, що забезпечують державний контроль за рухом товарів через митний кордон України і здійснюють правоохоронну діяльність у цій сфері. Рівень корупції у сфері зовнішньоекономічної діяльності залежить від обсягу нелегальних експортно-імпортних операцій з сировинними ресурсами і високоліквідними товарами, а також співвідношення офіційних податків і вартості корупційних послуг для суб'єктів господарювання. З'ясовано, що паралельно з «централізованою корупцією» в митних органах функціонує «конкурентна корупція» між регіональними митницями і їх структурними підрозділами за надання корупційних послуг за нижчими цінами. Заходи запобігання корупційним правопорушенням і злочинам мають спрямовуватися на зниження рентабельності тіньової зовнішньої торгівлі шляхом лібералізації податкового навантаження при одночасному посиленні контролю за трансферним ціноутворенням, включення митної служби до інтегрованої системи безпеки усього ланцюга постачання товарів, здійснення спільного митного контролю, управління ризикованими операціями.

Список літератури:

1. Следзь С. Черепашими темпами. *Дзеркало тижня*. Україна. № 40 (28 жовтня – 3 листопада 2017 р.). URL: [https://zn.ua/business/cherepashimi-264304_.html](https://zn.ua/business/cherepashimi-tempami-264304_.html) (дата звернення: 10.11.2017).
2. Пасхавер О. Ремонт країни. *Дзеркало тижня*. Вип. 7 (2 лютого – 7 березня 2014 р.). URL: https://dt.ua/macrolevel/remont-krayini-_.html (дата звернення: 10.11.2017).
3. Тищук Т. А., Харазішвілі Ю. М., Іванов О. В. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналітична доповідь / за ред. Я. А. Жаліла. Київ: НІСД, 2011. 96 с.
4. Мельник Т., Дяченко О. Інституціональне забезпечення митного регулювання України в умовах Євроінтеграції. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2017. № 4. С. 5–15.
5. Міжнародний досвід боротьби з ухиленням від оподаткування та розмивання податкової бази: висновки та рецепти для України. Аналітична записка (травень 2017 р.). URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2587/> (дата звернення 10.11.2017).

6. Статистика зовнішнього сектору: динаміка товарної структури експорту. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613 (дата звернення: 10.11.2017).

7. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017–2020 роки: затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08.02.2017 р. № 142-р (у ред. розпорядження 08.02.2017 р. № 142-р). *Урядовий кур'єр*. 2017. 10 бер. (№ 46). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80/page3> (дата звернення: 10.11.2017).

8. Тіньова міжнародна торгівля: макроекономічна теорія та фіскальні наслідки для України: монографія / А. М. Вдовиченко, А. І. Зубрицький, О. М. Рубцов та ін.; за заг. ред. Д. М. Сербрянського. Київ: Алерта, 2013. 202 с.

9. Перелік пунктів пропуску. Державна прикордонна служба України. URL: <http://dpsu.gov.ua/ua/Perelik-punktiv-propusku> (дата звернення: 10.11.2017).

10. Роман Насіров: як виглядає митна інфраструктура України. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/zmi/248555.html> (дата звернення: 10.11.2017).

11. Міжнародна конвенція про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та припиненні порушень митного законодавства: затв. Указом Президента України від 23.05.2000 р. № 699/2000 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про взаємну адміністративну допомогу у відверненні, розслідуванні та приєднанні порушень митного законодавства та додатків I, II, III, V, VI, VII, VIII до неї». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_926 (дата звернення: 10.11.2017).

12. Головкин Б. М. Поняття корупційної злочинності в митній сфері. *Традиції та новації юридичної науки: минуле, сучасність, майбутнє*: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2017 р.). У 2-х т. Т. 2. Одеса, 2017. С. 285–290.

13. Оцінювання рівня корупції: засади української моделі: наук.-практ. посіб. / О. В. Сердюк, І. М. Осика, О. В. Волянська, М. Ю. Огай. Київ: Атіка, 2011. С. 9.

14. Стан корупції в Україні: порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень: 2007, 2009, 2011, 2015. Київ: Київський міжнародний інститут соціології. С. 33–34.

15. Корупція та регулювання підприємницької діяльності в Україні: митні процедури та транспортування товарів. Порівняльний аналіз нац. дослід. 2007–2009 рр.: Звіт за результатами соціологічних досліджень. Київ: Дослідницька компанія InMind, 2009. 44 с.

16. Спрощення процедур торгівлі в Україні: оцінки та очікування бізнесу 2016/2017: аналітичний звіт. Київ: Інститут економічних досліджень та політичних консультацій, 2017. 69 с.

17. Стан протидії корупції в митній сфері. 03.04.2017. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/prezentatsiyni-materiali/292014.html> (дата звернення: 10.11.2017).

18. Контрабанда сигарет із України в ЄС зросла в 10 разів. URL: <https://www.prostir.ua/?news=kontrabanda-syhareit-iz-ukrajiny-v-es-zrosla-v-10-raziv> (дата звернення: 10.11.2017).

19. Контрабанда сигарет. URL: <https://focus.ua/long/338768/> (дата звернення 01.11.2017).

20. Що зупинить контрабанду техніки в Україні? URL: <http://foxtrotgroup.com.ua/uk/articles/40244.html> (дата звернення: 10.11.2017).

21. Куюн С. Ринок нафтопродуктів. Політ ненормальний. 12.02.2016 р. URL: https://dt.ua/energy_market/rinok-naftoproduktiv-polit-nenormalniy-.html (дата звернення: 10.11.2016).

22. З Польщі до України без сплати податків ввезли товарів на 3,5 мільярда євро. 11.09.2017 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/11/628926/> (дата звернення: 10.11.2017).

23. Понад 63,9 тис. автомобілів з іноземною реєстрацією знаходяться на території України незаконно. 06.09.2017. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/308980.html> (дата звернення: 10.11.2017).

24. Гришко Л. «Буриштінова лихоманка» загрожує Україні екологічною катастрофою. 26.02.2016 р. URL: <http://www.dw.com/uk/%D0%B1%D1%83%D1%80%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%84%D0%BE%D1%8E/a-19077234> (дата звернення: 10.11.2017).

25. Чечелюк П. Український ліс: злочин без кари. 17.09.2016 р. URL: <https://dt.ua/promyshliennost/ukrayinskiy-lis-zlochyn-bez-kari-.html> (дата звернення: 10.11.2017).

References:

1. Sledz, S. Cherepashymy tempamy. *Dzerkalo tyzhnia*. Ukraina. № 40 (28 zhovtnia– 3 lystopada 2017 r.). URL: https://zn.ua/business/cherepashimi-tempami-264304_.html [in Ukrainian].

2. Paskhaver, O. Remont krainy. *Dzerkalo tyzhnia*. Issue 7 (2 liutoho – 7 bereznia 2014 r.). URL: <https://dt.ua/macrolevel/remont-krayini-.html> [in Ukrainian].
3. Tyshchuk, T.A., Kharazishvili, Iu.M., Ivanov, O.V. (2011). Tinova ekonomika v Ukraini: masshtaby ta napriamy podolannia: analitychna dopovid. Ia.A. Zhalila (Ed.). Kyiv: NISD [in Ukrainian].
4. Melnyk, T., Diachenko, O. (2017). Instytutsionalne zabezpechennia mytnoho rehuliuвання Ukrainy v umovakh Yevrointegratsii [Institutional provision of customs regulation of Ukraine in the conditions of Eurointegration]. *Zoznishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo – Foreign trade: economics, finance, law, issue 4, 5–15* [in Ukrainian].
5. Mizhnarodnyi dosvid borotby z ukhylenniam vid opodatkuвання ta rozmyvannia podatkovoi bazy: vysnovky ta retsepty dlia Ukrainy. Analitychna zapyska (traven 2017). URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2587/> [in Ukrainian].
6. Statystyka zovnishnoho sektoru: dynamika tovarnoi struktury eksportu. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613 [in Ukrainian].
7. Stratehiia reformuvannia systemy upravlinnia derzhavnymy finansamy na 2017–2020 roky: zatv. rozporiadzhenniam Kabinetom Ministriv Ukrainy vid 08.02.2017 r. № 142-r (u red. rozporiadzhennia 08.02.2017 r. № 142-r). *Uriadovyi kur'ier* (2017). 10 ber. (Vol. 46). URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80/page3> [in Ukrainian].
8. Vdovychenko, A.M., Zubrytskyi, A.I., Rubtsov, O.M. et al. (2013). Tinova mizhnarodna torhivlia: makroekonomichna teoriia ta fiskalni naslidky dlia Ukrainy. Serebrianskyi D.M. (Ed.). Kyiv: Alerta [in Ukrainian].
9. Perelik punktiv propusku. Derzhavna prykordonna sluzhba Ukrainy. URL: <http://dpsu.gov.ua/ua/Perelik-punktiv-propusku> [in Ukrainian].
10. Roman, Nasirov: yak vyhliadaie mytna infrastruktura Ukrainy. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/zmi/248555.html> [in Ukrainian].
11. Mizhnarodna konventsiiia pro vzaiemnu administratyvnu dopomohu u vidvernenni, rozsliduvanni ta prypynenni porushen mytnoho zakonodavstva [International Convention on Mutual Administrative Assistance in the Avoidance, Investigation and Termination of Customs Legislation Violations]: zatv. Ukazom Prezydenta Ukrainy vid 23.05.2000 № 699/2000 «Pro pryednannia Ukrainy do Mizhnarodnoi konventsii pro vzaiemnu administratyvnu dopomohu u vidvernenni, rozsliduvanni ta pryednanni porushen mytnoho zakonodavstva ta dodatki I, II, III, V, VI, VII, VIII do nei». URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_926 [in Ukrainian].
12. Holovkin, B.M. (2017). *Poniattia koruptsiinoi zlochymnosti v mytnii sferi. Tradytsii ta novatsii yurydychnoi nauky: mynule, suchasnist, maibutnie*: proceedings of the International Scientific and Practical conference (m. Odesa, 19 travnia 2017 r.). (Vols. 1–2; Vol. 2). Odesa, 285–290 [in Ukrainian].
13. Serdiuk, O.V., Osyka, I.M., Volianska, O.V., Ohai, M.Iu. (2011). Otsiniuvannia rivnia koruptsii: zasady ukrainskoi modeli. Kyiv: Atika [in Ukrainian].
14. Stan koruptsii v Ukraini: porivnialnyi analiz zahalnonatsionalnykh doslidzhen: 2007, 2009, 2011, 2015. Kyiv: Kyivskiy mizhnarodnyi instytut sotsiologii, 33–34 [in Ukrainian].
15. Koruptsiiia ta rehuliuвання pidpriemnytskoi diialnosti v Ukraini: mytni protsedury ta transportuvannia tovariv. Porivnialnyi analiz nats. doslid. 2007–2009 [Corruption and regulation of entrepreneurial activity in Ukraine: customs procedures and transportation of goods. Comparative analysis of national research]: Zvit za rezultatamy sotsiologichnykh doslidzhen. Kyiv: Doslidnytska kompaniia InMind, 2009 [in Ukrainian].
16. Sproshchennia protsedur torhivli v Ukraini: otsinky ta ochikuvannia biznesu 2016/2017: analitychnyi zvit. Kyiv: Instytut ekonomichnykh doslidzhen ta politychnykh konsultatsii, 2017 [in Ukrainian].
17. Stan protydii koruptsii v mytnii sferi. 03.04.2017. URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/prezentatsiyni-materiali/292014.html> [in Ukrainian].
18. Kontrabanda syharet iz Ukrainy v YeS zrosla v 10 raziv. URL: <https://www.prostir.ua/?news=kontrabanda-syharet-iz-ukrajiny-v-es-zrosla-v-10-raziv>.
19. Kontrabanda syharet. URL: <https://focus.ua/long/338768/>
20. Shcho zupynyt kontrabandu tekhniki v Ukraini? URL: <http://foxtrotgroup.com.ua/uk/articles/40244.html>
21. Kuiun, S. (2016). Rynok naftoproduktiv. Polit nenormalnyi. URL: https://dt.ua/energy_market/rynok-naftoproduktiv-polit-nenormalnyi-.html [in Ukrainian].

22. Z Polshchi do Ukrainy bez splaty podatkov vvezly tovariv na 3,5 miliarda yevro (2017). URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2017/09/11/628926/>.

23. Ponad 63,9 tys. avtomobiliv z inozemnoiu reiestratsiieiu znakhodiatsia na terytorii Ukrainy nezakonno (2017). URL: <http://sfs.gov.ua/media-tsentr/novini/308980.html> [in Ukrainian].

24. Hryshko, L. «Burshtynova lykhomanka» zahrozhuie Ukraini ekolohichnoiu katastrofoiu (2016). URL: <http://www.dw.com/uk/%D0%B1%D1%83%D1%80%D1%88%D1%82%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0D1%84%D0%BE%D1%8E/a-19077234>

25. Checheliuk, P. Ukrainyskiy lis: zlochyn bez kary. 17.09.2016 r. URL: <https://dt.ua/promyshliennost/ukrayinskyi-lis-zlochyn-bez-kari-.html>

Golovkin B. M., Doctor of Law, Full Professor, Full Professor of Department of Criminology and Penitentiary Law, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.
e-mail: golovkin_@ukr.net ; ORCID 0000-0002-0333-9806

Hidden foreign trade and corruption on customers

According to the Association of Chartered Certified Accountants (ACCA), the volume of the «shadow» economy in Ukraine is 1.1 trillion hryvnias or 45.1 % of the gross domestic product. Estimates of the Federation of Employers of Ukraine show that only 50 % of payments to the state budget comes from the clearance of goods, while the rest comprise a corruption component of 40 billion UAH for a year. Much of the large companies move non-declared goods across the state border and do not pay taxes. However, at the official level in Ukraine, it is still not accepted to talk about the servicing of the shadow foreign trade by the customs administration and the collection of corrupt rents from illegal trade in the state.

Understanding the essence of the problem gives grounds to assert that the corruption risks in the work of customs are laid down in imperfect customs legislation, high tariff rates of duties and taxes, discrete powers of customs inspectors, the regime of customs procedures in the customs control zone, low level of their automation and physical contact of declarants from customs officers. In the customs case, the main type of corruption is bribery and abuse of influence related to the assistance of illegal and criminal activity in the foreign economic sphere. Subjects of foreign economic activity reduce costs and receive revenues through customs fraud or smuggling. Without corruption, this activity is impossible. On the illegal movement of goods and vehicles, smuggling and counterfeiting through the customs border, a criminal corruption business was created for all bodies and services that carry out various types of state control and law enforcement activities in the customs sphere.

The most profitable are corruption schemes related to the illegal import / export of three groups of highly liquid products: tobacco products, counterfeit IT products, petroleum products, cars with foreign registration. For an independent study, illegal migration through the customs border of amber and wood, the manipulation of exports of grain and other highly liquid products deserve.

Summarizing, we draw the following conclusions. Customs corruption is based on providing shadow foreign trade and covering economic crime on a transnational or transboundary scale. It is in violation of customs legislation by both parties in customs matters for the purpose of illegal enrichment. In corruption practices, all bodies and services that provide state control over the movement of goods through the customs border of Ukraine and carry out law-enforcement activities in this area participate. The level of corruption in the sphere of foreign economic activity depends on the volume of illegal export-import operations with raw materials and highly liquid products, as well as the ratio of official taxes and the cost of corruption services to economic entities. It was clarified that in parallel with «centralized corruption» in customs authorities there is «competitive corruption» between regional customs and their structural divisions for providing corruption services at lower prices. Measures to prevent corruption and crime should be aimed at reducing the profitability of shadow foreign trade by liberalizing the tax burden at the same time while strengthening control over transfer pricing, including the customs service into an integrated security system throughout the supply chain, implementing common customs control, managing risky operations.

Keywords: foreign trade; shadow economy; smuggling; customs fraud; corruption; customs administrations.

Надійшла до редколегії 14.11.2017 р.